

הלכות ביטול (שיעור 14)

גזירות הטמנה

יחידה מספר 26

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

13029

חז"ל גזרו ואסרו להטמין תבשילים, לפני שבת בשבת עצמה. גזרי איסור הטמנה שונים מגדרי איסור שהייה. בשיעור זה נברר את שורש ההבדל, ומתוך כך נעמוד על גזרי גזירת הטמנה.

א. גזירות הטמנה

קהילות רבות בעם ישראל משננות בכניסת השבת את פרק 'במה מדליקין' העוסק בהלכות הנוגעות לכניסת שבת, ובתוכה את המשנה הבאה:

מסכת שבת פרק שני משנה ז'

משנה. שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עשרתם, ערבבתם? הדליקו את הנר. ספק חשכה ספק אינו חשכה - אין מעשרין את הודאי, ואין מטבילין את הכלים, ואין מדליקין את הנרות. אבל מעשרין את הדמאי, ומעריבין וטומנין את החמין

'ספק חשכה ספק אינה חשכה' הוא זמן שבו חז"ל התירו לאדם לעשות כמה מהדברים שעשייתם אסורה מדרבנן.

הדוגמא האחרונה המובאת במשנה היא "וטומנין את החמין". מכאן אנו למדים שאסור להטמין את החמין בשבת.

מדוע אסור להטמין? רבא בגמרא ביאר שנגזרו שתי גזירות -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לד עמוד א

אמר רבא: מפני מה אמרו: אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה - גזרה שמא ירתיח. אמר ליה אביי: אי הכי, בין השמשות נמי ניגזר! - אמר ליה: סתם קדירות רותחות הן. ואמר רבא מפני מה אמרו אין טומנין בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום - גזירה שמא יטמין ברמץ שיש בה גחלת. אמר ליה אביי: ויטמין! - גזירה שמא יחתה בגחלים.

רש"י מסכת שבת דף לד עמוד א

הכי גרסינן: אמר רבא מפני מה אמרו אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל - כגון צמר ומוכין.

משחשכה - כדתנן במתניתין: וטומנין את החמין, טעמא - דספק חשכה, הא ודאי חשכה - אין טומנין, וסתם הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל, דאילו בדבר המוסיף הבל - אפילו מבעוד יום אסור, כדתנן בפרק ד' בשבת (מוז, ע"ב) אין טומנין לא בגפת כו' גזירה שמא ימצא קדרתו שנצטננה כשירצה להטמינה, וירתיחנה תחילה, ונמצא מבשל בשבת.

אי הכא בין השמשות נמי ניגזר - דהא שבות מעלייתא היא, דהא איכא גזירת איסור דאורייתא, ותנא דמתניתין אית ליה דגזרו על השבות בין השמשות דקתני אין מעשרין את הודאי.

רותחות הן - שסמוך לבין השמשות הוא מעבירם מעל האור, וליכא למיחש לשמא נצטננה וירתיחנה.

מפני מה אמרו אין טומנין בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום - כדתנן לקמן: לא בגפת ולא בזבל, ואף על גב דסתם הטמנה מבעוד יום הוא, דהא אסרינן משחשכה.

ברמץ - אפר המעורב בגחלים.

ויטמין - דהא מבעוד יום הוא.

גזירה שמא יחתה בגחלים - משחשכה, שבא לבשל הקדרה שלא בשלה כל צרכה, וגזרו אף בבישלה כל צרכה עד שיגרוף או שיקטום, והכי מסקינן בפרק כירה בשבת (לז, ע"ב) דאמר רבי: קטמה והובערה - משהין עליה חמין שהוחמו מבעוד יום כל צרכן, ותבשיל שבישל כל צרכו, וכן אמר ר' יוחנן.

חברותא שבת דף לד עמוד א

אמר רבא: מפני מה אמרו: אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה, כמו צמר, למרות שאין הוא מוסיף בבישול? - גזרה שמא כשיבוא לטומנה הוא ימצאנה צוננת, וירתיח את הקדירה, ויעבור על איסור בישול בשבת. אמר ליה אביי לרבא: אי הכי, לדברך, שיש לחשוש אפילו במטמין בדבר שאינו מוסיף הבל שמא יבוא להרתיח, על הטמנה בין השמשות נמי ניגזר שלא להטמין אז! שהרי לאיסור שבות דרבנן שהוא מחמת חשש דאורייתא גזרו בין השמשות, והראיה שאסרו אז לעשר טבל ודאי, שהוא מחמת גזירה שלא יבואו לתקן כלים בשבת!! אמר ליה רבא לאביי: סתם קדירות רותחות הן בשעת בין השמשות, לפי שסמוך לבין השמשות מסירים אותן מעל האש, ואין לחוש אז שמא ימצא קדירה צוננת ויבוא להרתיח אותה.

ואמר רבא: מפני מה אמרו אין טומנין בדבר המוסיף הבל כמו גפת [פסולת זיתים לאחר כבישתם] וזבל, ואפילו מבעוד יום - גזירה שמא יטמין ברמץ [שהוא אפר המעורב בגחלים], לפי שיש בה גחלת. אמר ליה אביי: ויטמין אפילו ברמץ שיש בו גחלת,

ומה בכך?! שהרי מבעוד יום אין לחשוש שמא יבוא להרתיח את הקדירה, שהרי אכן מותר לו אז להרתיחה?! אמר ליה רבא: גזירה שמא יטמין מבעוד יום קדירה שלא התבשלה כל צורכה, ויחתה בגחלים לאחר חשיכה, כדי שתבשל בשבת. ולכן גזרו שלא להטמין מבעוד יום אפילו קדירה שהתבשלה כל צורכה.

בגזירה הראשונה אסרו להטמין בשבת, בין בדבר שמוסיף חום (=הבל) ובין במה שרק ישמור על החום, כדי להזכיר לאדם שמותר לחמם את המאכלים רק באופנים מסוימים בשבת, אחרת יש חשש שיעבור על איסור בישול.

בגזירה השנייה אסרו להטמין בערב שבת במה שיוסיף חום, שמא יטמין בין גחלים, ויש חשש שיחתה אותם ויעבור על איסור מבעיר.

❖ הרחבות – הגזירות לפי גירסת הריף, והאם הטמנה בשבת היא גזירה אטו בישול אחר בישול?

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנז סעיף א

אין טומנין בשבת אפילו בדבר שאין מוסיף הבל; אבל בספק חשיכה טומנין בו. ואין טומנין בדבר המוסיף הבל אפילו מבעוד יום

בשיעורים בנושא איסור השהייה למדנו שגזירת השהייה היא רק לפני שהמאכל התבשל (כבן דרוסאי או כל צרכו, עיינו בשיעור 24). היו מהראשונים שקשרו בין שתי הגזירות (עיינו על כך מעט בהרחבות), אך לדעת רוב הראשונים גזירת הטמנה חלה על כל מאכל.

❖ הרחבות – השיטות הקושרות בין השהייה לבין הטמנה

אם מטרת הגזירה היא להרחיק את האדם מלחתות בגחלים, מדוע גזרו רק על הטמנה ולא על השהייה? נבאר את השאלה יותר –

למדנו בשיעורים על השהייה שיש חשש לחיתוי בגחלים, ולכן אסרו להשהות על כירה (שאינה גרופה וקטומה) אלא אם כן התבשיל מבושל (כבן דרוסאי או כל צרכו). לפי רוב הראשונים, גזירת הטמנה חלה גם על מאכל המבושל כל צרכו, ואפילו מצטמק ורע לו. הטמנה נאסרה שמא יטמין ברמץ, ויבוא לחתות בגחלים.

מדוע לעניין השהייה אין חשש שיחתה בגחלים אחרי שהתבשיל מבושל, ואילו לעניין הטמנה החשש עומד בעינו? הראשונים ציטטו בשם ר"ת שני תירוצים שונים על שאלה זו –

טור אורח חיים הלכות שבת סימן רנז (אות ז)

ר"ת פירש שיותר יש להחמיר בהטמנה מבהייה, לפי שמטמין לצורך מחר, וצריך חיתוי טפי שלא יתקרר, הילכך חיישינן ביה טפי

ההטמנה בדרך כלל נעשית לצורך סעודת היום, ועד אז סביר יותר שהמאכל יתקרר, לכן יש יותר חשש לחיתוי, לעומת השהייה רגילה שבדרך כלל נועדה לצורך הלילה, לכן יש פחות חשש לחיתוי. דברי הטור הובאו במשנ"ב (רנ"ז, לג). אך הריטב"א ציטט את ר"ת אחרת -

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף מז עמוד ב

והא דחיישינן בהטמנה שמא יחתה בגחלים אף על פי שכבר הגיע למאכל בן דרוסאי, מה שלא חששו גבי שהייה, משום דהכא, כיון שמחזר להטמינה, גלי אדעתיה דבעי ליה לתבשיל דליהוי רותח ומצומק, ואיכא למיחש שמא לא ימצאנו רותח כרצונו ויחתה בגחלים, מה שאין כן בשהייה, מניח תבשילו מגולה, וכן הסכימו רבותי ז"ל¹

השהיית קדירה מגולה אינה דרך יעילה לחמם את האוכל או לשמור על חומו, סביר שהמחמם בדרך זו לא ינקט באמצעים קיצוניים לחמם את האוכל, והחשש שיחתה בגחלים קטן יותר. אך אם הטמין את הקדירה, זו הוכחה שאדם זה פועל בכל יכולתו כדי לשמור על חומו. התנהלות זו מעוררת חשש שאם הקדירה לא תתחמם בזמן, אדם זה ינקוט צעדים נוספים לחמם אותה. הבחנה זו פתחה את האפשרות שגזירת הטמנה חלה גם על מצבים שלא בהכרח עונים על ההגדרה ה'מילונית' של 'הטמנה', אך שהחשש שייך גם לגביהם, כפי שנבחן בדוגמאות הבאות.

ב. חציו מוסיף הבל

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מז עמוד ב

אמר רבי זירא משום חד דבי רבי ינאי: קופה שטמן בה – אסור להניחה על גפת של זיתים

רש"י מסכת שבת דף מז עמוד ב

קופה שטמן בה - שנותן בה מוכין וטומן בה קדירה.

חברותא שבת דף מז עמוד ב

אמר רבי זירא משום חד דבי רבי ינאי: קופה מלאה מוכין יבשים שטמן בה קדירה - אסור להניחה על גפת של זיתים

¹ הריטב"א כתב את הדברים בשם ר"ת. בתוספות (כאן ד"ה 'במה') ובספר הישר ר"ת אומר דברים דומים, אך הם חדים יותר בלשון הריטב"א.

סיר מונח בקופסה ומכוסה בצמר. במצב זה, הסיר טמון בחומר שלא מוסיף הבל. רבי זירא ציטט איסור להניח את הקופסה הזאת על גפת (אפילו בערב שבת), מכיוון שהגפת מוסיף הבל. אם הסיר אינו במגע עם הגפת, מדוע שזה ייחשב הטמנה?

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף מז עמוד ב

בשאלין לה שולים (כלומר, אין לקופסה תחתית) ... להיות הקדרה טמונה בתוכה ומונחת על הגפת, והקדירה עצמה נוגעת בהן, והלכך הבלא דמצד אחד כהטמנה היא, כיון דמחוברת לקופה שהטמנה בתוכה, דכולה קדירה טמונה היא, וצדה אחד טמון בדבר המוסיף ומעלה הבל לכולה בתוך הקופה, אבל בשאלין הקדירה נוגעת בהן הוה ליה כעין שיהוי, ואף על פי שהקדירה טמונה בתוך הקופה ...

ואפשר שאפילו יש שוליים לה, כיון שהן נוגעין בגפת עצמו נקראת הטמנה, שאם טמן בדבר שאינו מוסיף, וטמן על הכל בדבר המוסיף – אף זה אסור

הרמב"ן הציע שני הסברים –

א. מדובר בקופסה ללא תחתית, כך שהקדירה מונחת על גפת, וטמונה בתוך מוכין. נמצאנו למדים שהטמנה בשני חומרים, האחד מוסיף הבל והשני לא, נחשבת כהטמנה בדבר המוסיף הבל.

ב. אמנם הקדירה אינה טמונה בגפת, אך הקופסה, בה הסיר טמון, בא במגע עם הגפת. יוצא שהסיר טמון בדבר הנמצא במגע עם מה שמוסיף הבל. נמצאנו למדים שהטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל שנמצא במגע עם מה שכן מוסיף הבל, נחשב גם הוא כהטמנה בדבר המוסיף הבל.

רבינו יונה ביאר בצורה קיצונית יותר –

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף כב עמוד א

הרב רבינו יונה ז"ל כתב דאפילו מפסיק אוירא בין קדרה לגפת אסור דכי שרי שהוי על גבי כירה קטומה אף על פי שהיא מוספת הבל דוקא כשאינה מוטמנת מלמעלה ... אבל כל שהיא מוטמנת גלי דעתיה שהוא מקפיד בחמומה ... ומשום הכי אסור להשהותה על גבי כירה קטומה ועל גבי דבר המוסיף גזירה שמא יחתה, ולא התירו להשהותה אלא כשמניחה מגולה וכסויה עליה כמנהגנו בחול

רבינו יונה הסביר שהטמנה בדבר המוסיף הבל נאסרה מכיוון שהטמנה מורה על כך שהאדם יעשה כל מה שביכולתו כדי שהאוכל יתחמם, לכן יש חשש שאפילו יחתה בגחלים. חשש זה עשוי להיות תקף גם במצבים בהם הטמנה אינה נוגעת בחומר המוסיף הבל. כאשר הקדירה טמונה והיא נמצאת מעל דבר המוסיף הבל – ניתן לזהות מצב נפשי דומה.

דברי רבינו יונה מזכירים את דברי ר"ת שלמדנו לעיל. משמעות חידושו היא שיתכנו מצבים בהם טכנית הקדירה אינה 'טמונה' (שהרי במקרה זה יש הפסק של אוויר, כפי שכתב הר"ן בשם רבנו יונה!), אך החשש של חז"ל ביחס לאיסור הטמנה (כפי שביארם ר"ת, לעיל) שייך בהם, ולכן נאסרו מדין הטמנה.

הרמב"ן חלק על דברי רבנו יונה במפורש –

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף מז עמוד ב

בשאלין הקדירה נוגעת בהן הוה ליה כעין שהוי ואף על פי שהקדירה טמונה בתוך הקופה הטמנה לחוד ושהוי לחוד

הר"ן כתב שזהו המנהג המקובל –

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף כב עמוד א

ומנהגנו עכשיו הוא על פי סברא זו שטומנין את החמין בבגדים ובדברים שאינן מוסיפין הבל וקדרת חמין עומדת ע"ג כירה קטומה שהיא מוספת הבל ושרינן הכי משום דסבירא לן דשהוי ענין לעצמו והטמנה ענין לעצמה וכי אסרינן הכא דוקא בדלא מפסיק אוירא בין גפת לקדרה ונמצאת כולה מוטמנת

למדנו שלושה פירושים לדברי רבי זירא, המרחיבים את הגדרת הטמנה בדבר המוסיף הבל –

1. מדובר בקופסה ללא תחתית, והקדירה טמונה בצמר ותחתיתה בגפת.
2. הקופסה שבה הקדירה טמונה נמצאת על גבי גפת.
3. אין מגע ישיר בין הקדירה (או הקופסה) והגפת, ואף על פי כן זה נחשב הטמנה.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנז סעיף ח

אף על פי שמותר להשהות קדירה על גבי כירה שיש בה גחלים, אם הוא מכוסה בבגדים, אף על פי שהבגדים אינם מוסיפים הבל מחמת עצמן, מכל מקום מחמת אש שתחתיהם מוסיף הבל (ואסור)

שימו לב – מדובר בשהייה על כירה שיש בה גחלים – אך אין מגע בין הכירה לבין הגחלים! אם כך דברי המחבר מתאימים להסבר רבנו יונה – הקדירה נחשבת טמונה בדבר המוסיף הבל, למרות שאינה נוגעת בדבר המוסיף הבל!
ואילו הרב עובדיה הקל –

חזון עובדיה חלק א הלכות שהייה והטמנה סעיף ג

אף על פי שמותר להשהות תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי על גבי כירה שיש בה גחלים ... אם היא מכוסה בבגדים, אף על פי שאינם מוסיפים הבל מחמת עצמם, כיוון שהאש שתחתיו גורמת תוספת הבל – יש אוסרים, ויש מתירים, והמנהג להקל.

וכן ביאר –

שו"ת יביע אומר חלק ו - אורח חיים סימן לג

אף על פי שרבינו יונה אוסר ... ויש שמחמירים כמוהו ונותנים חצי חבית על הקדרה, ומכל מקום הרוב נהגו להקל כדברי הרמב"ן ז"ל, שכדאי הוא לסמוך עליו

❖ **הרחבות – בירור דברי הרב עובדיה, והיחס בין פירוש רבינו יונה והטמנה במקצת**

ג. הטמנה במקצת

פתחנו את השיעור בשאלה מה ההבדל ההלכתי בין שהייה לבין הטמנה. מהו ההבדל המציאותי ביניהם? לכאורה 'השהייה' עוסקת בקדירה שנמצאת על מקור חום או בסמוך אליו, ואילו בהטמנה הקדירה מכוסה, טמונה בתוך החומר השומר על החום (או אפילו מוסיף חום). כפי שכתב ר"ת –

ספר הישר (חלק החידושים) סימן רל"ה

... חמין שלנו, שאנו טומנין, אף על פי שיש סביבותיו מעט רמץ כגובה אצבע, אין כאן איסור, דהטמנה משמע שמכוסה בה רובו או כולו

ר"ת כתב שאמנם החלק התחתון של הקדירה נמצא שקוע בתוך הרמץ, אך לא זו ההטמנה האסורה. הגזירה נגזרה רק בהטמנה שמכסה לפחות את רוב הקדירה. אך ר"ח הדגיש דווקא את היחס בין הקדירה לבין מקור החום –

רבינו חננאל מסכת שבת דף לז עמוד א

שיהוי זה אינה הטמנה, אלא כגון כסא של ברזל והקדירה יושבת עליה והיא תלויה באבנים או כיוצא בה. אבל הטמנה על גבי גחלים דברי הכל אסור. דקיימא לן הטמנה בדבר המוסיף אסור ואפילו מבעוד יום

ר"ח כתב שההבדל בין הטמנה לבין שהייה הוא שהשהייה נעשית על גבי חצובות, והטמנה נעשית בהנחה ישירה על הגחלים. מדבריו עולה שאיסור 'הטמנה' אינו תלוי רק בכך שהקדירה לא תהיה טמונה, אלא גם בכך שהקדירה לא תיגע בגחלים!

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף מז עמוד ב

כתבנו ... משמן של רבינו האי ורבינו חננאל ז"ל, שהטמנה במקצת הטמנה היא ואין הדבר תלוי בהטמנת כל הקדרה ניסוחו של הרשב"א נשמע כפרדוקס. הטמנה אינה תלויה בהטמנה, אפשר לטמון בלי להטמין את כל הקדירה. על פניו היינו מצפים שהדרישה הבסיסית ביותר להגדרת הטמנה היא, בראש ובראשונה, שהקדירה תהיה טמונה! כפי שכתב הרמ"א –

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן רנג אות (ג)

צריך עיון, דהא לא מיקרי הטמנה אלא כשמכסהו למעלה, אבל בכהאי גוונא לא מיקרי הטמנה!

אנו פוגשים שוב את העיקרון שלמדנו מדברי ר"ת ורבינו יונה. לפי השיטות הללו, ההבחנה ההלכתית בין שהייה לבין הטמנה אינה מסתכמת במציאות, אלא בתודעה. כאשר אדם עשה ככל יכולתו שהקדירה תתחמם, כגון כאשר הקדירה הונחה על גחלים, החששות שגרמו לגזרת הטמנה רלוונטיות.

❖ **הרחבות – האם ניתן ללמוד את דברי ר"ח אחרת?**

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנג סעיף א

כל זה בענין שהה, שהקדירה יושבת על כסא של ברזל או ע"ג אבנים ואינה נוגעת בגחלים; אבל הטמנה ע"ג גחלים, לד"ה אסור הגה: ו"ל דלפי' אם הקדירה עומדת ע"ג האש ממש, כל זמן שהיא מגולה למעלה לא מקרי הטמנה, וסרי: וכן המנהג

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנז סעיף ח

היכא שמעמיד קדירה ע"ג כירה או כופח שיש בהם גחלים, ואין שולי הקדירה נוגעים בגחלים, שיהוי מקרי ומותר ע"פ הדרכים שנתבארו בסימן רנ"ג

השולחן ערוך במספר מקומות חזר על פסיקת ר"ח, ואסר הטמנה במקצת. ואילו הרמ"א התיר. ברם מנהג רוב קהילות ספרד שלא להחמיר כשולחן ערוך בזה –

שו"ת אור לציון חלק ב - הערות פרק יז - דיני שהיה וחזרה והטמנה הערה י

בשו"ע סימן רנ"ז סעיף ח' אסר לכסות בבגדים קדירה שע"ג הכירה אף קודם השבת, משום שנחשב כמטמין בדבר המוסיף הבל, וראה לעיל סימן רנ"ג סוף סעיף א', שאסר אף הטמנה במקצת, ולפי זה היה צריך לאסור לכסות את הסיר בבגדים אף בכיסוי חלקי, אלא שנהגו בזה להקל ... אפשר שסמכו בזה על הרמ"א שהטמנה במקצת לא שמה הטמנה, ואין כאן שם הטמנה כלל, ואפשר לכסות אף לכתחילה בשבת כשלא מכסה הכל. ומ"מ למעשה אין לכסות לכתחילה בשבת אם לא כיסה לפני השבת ... וכל זה לפי המנהג שנהגו להקל בזה, מ"מ לכתחילה טוב להחמיר לפי הנראה בשיטת מרן השו"ע, ולא לכסות בבגדים, אלא באופן שאין הבגדים נוגעים בקדירה

ובכל זאת יש לשאול – מהי 'הטמנה במקצת'? האם כל מגע בדבר המחמם נחשב הטמנה במקצת? הבית מאיר (הרב מאיר פזנר, תפ"ה – תקס"ז, היה אב"ד במזריטש ולאחר מכן בשוטלנד. חיבר ספרים על השולחן ערוך וגם שו"ת. נחשב מגדולי הפוסקים בדורו. אחד השואלים בשו"ת הוא רבי עקיבא איגר!) הציע –

בית מאיר אורח חיים סימן רנג סעיף א ד"ה "בהג"ה"

אף לשיטת הבית יוסף, דאף במגולה מלמעלה שייך הטמנה, היינו על גבי גחלים, דלא ימלט דאיזה גחלים מסבבים הקדירה והוי הטמנה במקצת ... וזה לענ"ד הפשוט בדעתם אבל לדידי צ"ע, דאיך אפשר דבמגולה מלמעלה יהא משום הטמנה? אלא ודאי כשיטת הרמ"א

הבית מאיר פסק כרמ"א (כמו רוב האשכנזים), אך הסביר שגם כוונת השולחן ערוך לא הייתה לאסור כל מגע בדבר המחמם, אלא רק הנחה על חומר שניתן להטמין בו, באופן שהצדדים אכן טמונים מעט.

❖ הרחבות - ראיות לשיטת הבית מאיר

על סמך הדברים הללו כתבו פוסקי דורנו שגם לפי הבית יוסף אין איסור הטמנה במקצת בהנחה על פלטה –

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן יב אות י

מוכרחים ודאי לומר ... שאי אפשר להטמין בהם לא דמי לרמץ ... וממילא נראה שגם הנוהגים כהב"י יכולים להעמיד על גבי פח או פלאטע חשמלית כיון דאי אפשר שם להטמין [צ"ע בזמננו שאין משתמשין בגחלים רק בשלהבת של נפט או גאז וכדומה אפשר דלגמרי לא שייך כלל הדין של קדירה נוגעת בגחלים, וכדאמרן דדוקא נוגעת בגחלים רמץ וגפת וכדומה הוא דאסור משום דחשיב כמוטמן ולא בשלהבת של נפט וכדומה, אך אפשר שזה אינו ולהב"י כל המושג של הטמנה הוא לא כמו להרמ"א, וצ"ע].

הגרש"ז פסק שמכיוון שהפלטה לא מסוגלת לעטוף את הקדירה, אין בהנחה עליה דין של 'הטמנה במקצת'. ואף לגבי הכיריים שלנו הסתפק. בכיריים שלנו אין חומר בעירה שניתן לטמון בתוכו (כמו גחלים וגפת). חומר הבעירה נשרף מיידית, והשלהבת עצמה מחממת, כך שאין חומר שמאפשר לטמון בתוכו את הקדירה. הרב בן-ציון אבא שאול הוכיח מסוגיה שלמדנו בשיעור 23. שם למדנו על תולדות האור ותולדות חמה, הובא שם ההיתר לבשל ביצה על גג רותח. אם יש איסור של הטמנה במקצת במגע עם דבר חם, מדוע זה לא נאסר על גג רותח?

שו"ת אור לציון חלק ב - הערות פרק יז - דיני שהיה וחזרה והטמנה הערה א

יש מי שרצה לאסור לשים סיר ע"ג פח משום הטמנה במקצת, שהרי הפח נחשב מוסיף הבל מחמת האש שלמטה, וכתב מרן בשו"ע בסימן רנ"ג סוף סעיף א' שאם נותן את הסיר ע"ג גחלים אסור משום הטמנה, ומשמע שאף שנוגע רק מלמטה אסור לדעת מרן שאוסר הטמנה במקצת, והטמנה בדבר המוסיף הבל אסור אפילו מבעוד יום ... ואינו נראה, דהנה לכאורה יש להקשות על מרן מהגמרא בשבת ל"ט ע"א מגלגלין ביצה ע"ג גג רותח, ומשמע שאף שנותן את הביצה ע"ג הגג, אין בזה איסור הטמנה, ולדעת מרן הרי היה צריך לאסור משום הטמנה במקצת! ונראה ליישב בשני אופנים –

- א. שמרן אסר משום הטמנה דוקא בגחלים, משום שהדרך שם שהסיר שוקע והגחלים גם מקיפים את הסיר מסביב, ולכן נחשב הטמנה, אבל במקום שאינו שוקע אין בזה משום הטמנה...
- ב. עוד יש לומר שבגג אין זה נחשב הטמנה, משום שאין דרך הטמנה בכך ואינו יכול להטמין בתוכו ומעתה מאותם טעמים יש להתיר גם במכסה הפח שע"ג האש, כיון שאין הסיר שוקע, וגם אין דרך הטמנה בכך.

הרב אבא שאול כתב שני תירוצים. הראשון כתירוץ של הבית מאיר, שאם הקדירה אינה טמונה מעט, אין כאן הטמנה. לפי התירוץ השני, גם אם ניתן להחשיב מגע במקור חום כהטמנה, בלי הטמנה בפועל, החומר המחמם צריך להיות חומר שניתן להטמין בו. המסקנה היא שהנחה על פלטות למיניהן אינה הטמנה במקצת. הרב עובדיה כתב שאין בפלטה הטמנה במקצת מטעם פשוט יותר –

שו"ת יביע אומר חלק ו - אורח חיים סימן לג

כל שיש הפסק מותר, וכאן חוטי החשמל שבתוך הפלאטה אויר מפסיק ביניהם לפחית העליונה של הפלאטה, וגם הפחית עצמה מפסיקה בין האש שבחוטי החשמל לקדרה

הטמנה על אש גלויה או פלטה

יש לשים לב! למדנו שלהלכה גם האוסרים הטמנה במקצת אינם אוסרים זאת כאשר מדובר בפלטה או 'בלעך'. האם יש איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל בכיסוי הקדירות הנמצאות על האש או הפלטה? למדנו לעיל שאם יש מקור חום המחמם את הקדירה, הטמנת הקדירה בבגדים רגילים נחשבת כהטמנה בדבר המוסיף הבל.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק א סעיף סה

אסור להטמין, אפילו מבעוד יום, באופן שיוסיף חום, כגון כיסוי הקדירה בשמיכות כשהיא על גבי האש או על גבי פלטה חשמלית

אילו תנאים צריכים להתקיים כדי שמצב יחשב כהטמנה? את זאת נברר בחלק הבא של השיעור. לסיכום:

במסכת שבת (דף לד עמוד א) רבא לימדנו שיש שתי גזירות – הטמנה מערב שבת בדבר המוסיף הבל, שמא יחתה בגחלים. הטמנה בשבת עצמה, אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, שמא ירתיח. אמנם חלקו הראשונים אם הקולות שהקלו חכמים בדיני שהייה תקפות גם בהטמנה. רוב הראשונים סוברים שלא – גם אם תבשיל מבושל כל צרכו ומצטמק ורע לו – אסור להטמין. מדוע? ר"ת כתב שההטמנה מראה שהמטמין פועל בכל יכולתו לוודא שהמאכל יתחמם, יותר מן המשהה, ולכן יש חשש גדול יותר שאם ההטמנה לא תספיק, המטמין ימשיך לפעול לחימום התבשיל, ואף יעבור על איסורים בכדי להגיע למטרה זו.

למדנו אודות שני מצבים בהם השולחן ערוך פסק כהבחנה זו –

1. חציו מוסיף הבל

במסכת שבת (דף לז עמוד ב) רבי זירא ציטט איסור להניח קופה שקדירה טמונה בה. הרמב"ן הציע שני פירושים –

א. מדובר בקופסה ללא תחתית, כך שהקדירה מונחת על גפת, וטמון בתוך מוכין. לפי שיטה זו נמצאו

למדים שהטמנה בשני חומרים, האחד מוסיף הבל והשני לא, נחשבת הטמנה בדבר המוסיף הבל.

ב. אמנם הקדירה לא טמונה בגפת, אך הקופסה, בה הסיר טמון, בא במגע עם הגפת. יוצא שהסיר טמון

בדבר הנמצא במגע עם מה שמוסיף הבל. לפי שיטה זו נמצאו למדים שהטמנה בדבר שאינו מוסיף

הבל שנמצא במגע עם מה שכן מוסיף הבל גם נחשב הטמנה בדבר המוסיף הבל.

רבינו יונה הציע פירוש שלישי –

הקופסה אינה נוגעת בגחלים, אך הקפדתו על החום נעשית באותו סוג של השקעה המאפיינת את המטמין, כפי שהוגדר על ידי ר"ת, ולכן יש לאסור.

דברי רבינו יונה נפסקו בשולחן ערוך.

2. הטמנה במקצת

ר"ח כתב שההבדל בין שהייה לבין הטמנה הוא שבשהייה יש כלי (חצובה כל שהיא) המפרידה בין מקור החום לבין הכלי.

אך רוב הראשונים הבינו שכוונתו היא שאם הקדירה נוגעת בגחלים יש בכך איסור הטמנה, וכך פסק הבית יוסף בשולחן ערוך.

הרמ"א תמה על כך – הטמנה במקצת היא, מעצם הגדרתה, לא הטמנה!

הבית מאיר הסביר שהאיסור הוא בהנחת הקדירה בתוך גחלים או חומר דומה, שהקדירה שוקעת בו ועליה ניתן לומר שהקדירה 'טמונה'. הרב אבא-שאול כתב שגם אם לא נקבל את ההגדרה הזאת, לכל הפחות צריך שהחומר הוא כזה שניתן לטמון בו.

על סמך זאת כתבו הפוסקים (הגרש"ז, 'אור לציון' ועוד) שאין איסור הטמנה במקצת בהנחה על פלטה, וכל אמצעי חימום אחר שלא ניתן לעטוף בו את התבשיל.

הרב עובדיה כתב שאין בפלטה הטמנה במקצת מכיוון שאין מגע ישיר בין הקדירות המונחות על הפלטה לבין גופי החימום הנמצאים בתוכה.

חשוב להדגיש שאין בפלטה איסור הטמנה במקצת, אך אם מטמין את הקדירה על הפלטה כשכולה, מכל צדדיה נמצאת תחת בגדים או מגבות, הרי זו הטמנה בדבר המוסיף הבל האסורה גם מערב שבת.

ד. גדרי ההטמנה

בחלק הקודם של השיעור ביררנו את השיטות הסוברות שהטמנה במקצת היא הטמנה. עתה נברר לפי השיטות האחרות איזו רמת עטיפה נחשבת הטמנה.

ר"ת, שחלק על ר"ח, כתב –

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן רלה

חמין שלנו שאנו טומנין, אף על פי שיש סביבותיו מעט רמץ כגובה אצבע, אין כאן איסור, דהטמנה משמע שמכוסה בה רובו או כולו

ר"ת, שחלק על השיטה שהטמנה המקצת היא הטמנה, כתב שהטמנה היא רק אם רוב או כל הקדירה טמונה.

חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל ב סעיף ה

לא נקרא הטמנה אלא כשנוגע הדבר שמטמין בו בגוף הקדירה מלמעלה ולמטה ובכל צדדי

(בדברי החיי אדם טמונה נקודה נוספת – שהחומר המטמין צריך להיות במגע עם הקדירה. נעמוד על כך בהמשך)
וכן פסק הש"כ –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק א סעיף טו

מה שאמרנו שאסור להטמין אינו אלא על ידי כיסוי הקדירה מכל צדדיה. אבל אם אינו מכסה אותה מכל צדדיה – אין כאן משום הטמנה

הפסק

הערנו שהפוסקים דרשו תנאי נוסף בכדי שייחשב הטמנה – שיהיה מגע ישיר בין בין החומר בו מטמינים לבין הקדירה. מטעם זה התירו בעלי התוספות הטמנה בתוך תנור –

תוספות מסכת שבת דף מח עמוד א

יש שעושים חפירה גדולה, ועושים בה בנין לבנים סביב מכל צד ומלמטה, ומחמין אותה היטב, וגורפין אותה, ומטמינין בה את הקדירה. ולא דמיא למטמין בדבר המוסיף הבל, דלא אסרו אלא כשמטמין ומדביק סביב הקדירה, דומיא דרמץ. אבל תנור או חפירה שיש אויר בין הדפנות לקדירה אין לאסור ... אף על פי שכל הקדירה בתוך התנור

וכך פתר השולחן ערוך את בעיית ההטמנה –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנז סעיף ח

אם נתן על הקדירה כלי רחב שאינו נוגע בצדי הקדירה, ונתן בגדים על אותו כלי רחב, מותר, דכיון שאין הבגדים נתונים אלא על אותו כלי רחב שאינו נוגע בצדי קדירה, אין כאן הטמנה

השולחן ערוך הציע דרך ליצור 'הפסק' בין הבגדים שרוצה שישמרו על החום לבין הקדירה – אם ישים כלי רחב יותר מהקדירה, ויניח את הבגדים עליו – זה בהכרח ייצור נתק בין הבגדים לבין הקדירה, חו לא תהיה הטמנה.

הפרי מגדים סיכם את שני התנאים (לשיטתו ולשיטת רוב האשכנזים) –

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן רנט "דיני שהייה והטמנה בקיצור"

הטמנה במוסיף הבל צריך תנאים לאיסורא – [א] כל הקדירה מכוסה, כמו שכתב הר"ב בסימן רנ"ג סעיף א', דלא כהמחבר שם. [ב] ודווקא מודבק בדופנותיה, הא אין מודבק שרי ... ואם אין תנאים הללו הוה ליה שהייה לחוד

שער הציון סימן רנז ס"ק מג

אם מעמידה בגומא שנעשית על התנור ... בעינן שלא יהיה הגומא מצומצמת לפי ערך הקדירה לבד, דזה גם כן חשוב כעין הטמנה, אלא שיהיה קצת אויר מפסיק בין הקדירה לדופן הגומא

הפוסקים דייקו שהפסק מועט מספיק בכדי שהנחה שכזו לא תיחשב הטמנה.

מכאן יש ללמוד שאם קדירות עגולות מונחות יחד, ומכסה אותן מלמעלה, אפילו אם הכיסוי משתפל בצדי הסירים ומכסה את צידיהם – אין בכך הטמנה, מכיוון שיש אוויר רב בין הקדירות, ודיינו שיהיה אוויר 'קצת' בכדי שזה לא ייחשב הטמנה.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק א סעיף טו

אין איסור הטמנה אלא אם כן ייגע הכיסוי בכל צדי הקדירה ... מותר להכניס מבעוד יום את הקדירה לתוך קופסת פח המיוחדת לכך, שהיא סגורה מכל הצדדים ועומדת על גבי האש, על מנת לשמור על חום התבשיל

חלק עליון גלוי

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן רנט ס"ק ג' "הטמנה"

ומהו שיעורה שכתב הר"ב בסימן רנ"ג סעיף א' דבעינן דוקא שאין מגולה למעלה, אי כוונתו דווקא שגם פי הקדירה מכוסה, או דלמא כל שכל הקדירה טמונה אף שפיה מגולה הטמנה הוה, ומט"ז [סימן] רנ"ח משמע כן.

הפרי מגדים דייק בדברי הט"ז שהטמנה מכל הצדדים היא הטמנה, גם אם החלק העליון גלוי. אולי אפשר לדייק כך גם מלשון ר"ת שלמדנו לעיל, שכתב שהטמנה היא אם 'רובו או כולו' טמון.

שני המקורות האחרונים מעלים שאלה משמעותית ביחס לסירי בישול איטי. המתקנים הללו הם למעשה פלטות חימום המעוצבות באופן שניתן להכניס אל תוכן קדירת חרס ייעודית המתאימה בדיוק לצורת הפלטות. התיאור של שער הציון נשמע דומה מאוד לזה – גומא של פלטות המצומצמת לפי ערך הקדירה!

מנחת שלמה חלק ב סימן לד תשובה ה

לא הוריתי בזה שום היתר, ואדרבה כיוון שהקדירה עם התבשיל מכוסה ומוטמנת, כולה או רובה, בתוך מכשיר חימום חשמלי, אין מעט האוויר שביניהם נחשב כאינה מוטמנת, כיוון שכך הוא הדרך לבשל אף בימות החול, ולדעתי הרי זה חשיב ממש הטמנה בדבר המוסיף הבל, ואין להקל אפילו במבושל כל צרכו ... יעצתי לו לעשות קדירה פשוטה של פח, ובכל ערב שבת יפסיקו בה בין התבשיל והמכשיר, וטוב שתהא בולטת וניכרת שהיא מפסקת ביניהם, וגם ממעטת קצת את החום היא כקטומה

הגרש"ז לא הורה היתר בסיר בישול איטי (בשש"כ מהדורה תש"ע פרק א' הערה רנ"ה תיאר שהגרש"ז עסק בשאלה זו גם על מיתת חליו, חבל על דאבדין ולא זכינו לפסק סופי מפיו). אך פוסקים רבים התיירו: ראשית, הרמ"א שראינו לעיל הקשה על דין הטמנה במקצת, והדגיש את החשיבות של הכיסוי העליון!

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן רנג אות (ג)

צריך עיון, דהא לא מיקרי הטמנה אלא כשמכסהו למעלה, אבל בכהאי גוונא לא מיקרי הטמנה!

מוכח מהרמ"א שאין הטמנה בלי כיסוי מלמעלה, נגד דברי הפרי מגדים.

שו"ת שבט הלוי חלק ט סימן נב

הנה מקושית הרמ"א בס"י רנ"ג על מש"כ ב"י ... ודאי מוכח דהכל תלוי בזה אם מכוסה גם למעלה ... ואם כי יפה העיר כ"ת מלשון ר"ת בס"י הישר סי' רל"ה דדעתו דהטמנה אסורה כשמוטמן רובו או כולו, לא כשאין גחלים רק כגובה אצבע וכיו"ב, ודאי דעת ר"ת כ"ה אבל אין זה דעת הרמ"א כלל, שנמשך אחרי דברי המרדכי ושי"פ שדעתם כן ... וע"כ אומר בטח דודאי מי שרוצה להחמיר יחמיר וכמו שכתב גם כבוד דודו הגדול הגאון הגרש"ז זצלה"ה, אבל להרעיש על אלו שכן מתירים – זה אין בידינו

הרב וחנר כתב שאמנם מדברי ר"ת והפרי מגדים היה מקום להחמיר, אך הרמ"א, שאנו כפופים לפסיקותיו, הקל. כך שמעיקר הדין ודאי שמותר.

הרב שטרנבוך התיר על סמך סברא מחודשת -

תשובות והנהגות כרך ג סימן קו

ומה ששואל דעתי בענין "קראק פוט" שנתפשט להשתמש בו בשבת באמריקא ועוד ארצות, ומביא שיש מגדולי הוראה שאסרו, שזהו כהטמנה בדבר המוסיף הבל אף שמגולה למעלה שדרכו כן ... נראה דאף אם נימא דבמגולה למעלה עדיין הוי כהטמנה, היינו כשמוטמן לבד, אחשביה בכך להטמנה ואסור, אבל כאן שיש כאן גם חימום בכח חשמלי וסומך עלה, גם לדידיה אין כאן הטמנה גמורה, וכי האי גוונא נחשב לכירה כעיקר כוונתו כשאינו הטמנה גמורה ויש להתיר, ועכ"פ במילי דרבנן והמנהג להתיר יש להם על מה לסמוך

ראשית, יש פוסקים שגילוי מצד אחד מספיק. אך הרב שטרנבוך מוסיף טעם מהותי יותר – מהות ההטמנה היא ההשקעה המשמעותית בשמירה על החום. נעשה כל מאמץ לשמור על החום, אך יש חשש שבכל זאת החום לא יישמר, ובמקרה זה האדם עלול להמשיך להשקיע, ולעבור על איסורים. מכאן למד הרב שטרנבוך שהמניח קדירה בסיר בישול איטי, בו יש מערכת חשמלית המחממת את החום כל הזמן, לא חושש שהאוכל לא יתחמם. הטמנה בדבר המוסיף הבל היא הטמנה בחומר שמחמם, אך טבעו להיחלש עם הזמן, מה שלא קורה בסיר בישול איטי. ממילא החששות בגינם גזרו איסור על הטמנה אינם קיימים.

לסיכום:

בעלי התוספות (שחלקו על חידושו של ר"ח) כתבו שההטמנה האסורה היא רק אם כל, או לכל הפחות רוב, הקדירה טמונה. וכן פסקו בח"י אדם, פרי מגדים, ושש"כ.

בעלי התוספות התיירו הטמנה בתנור, מכיוון שאין מגע ישיר בין הקדירה לבין חומר המטמין אותה. לאור זאת השולחן ערוך הציע פתרון לנושא ההטמנה – להניח כלי רחב יותר מהקדירה עצמה, וכך כאשר יניח בגדים מעל הכלי והבגדים ישתלשלו סביב הקדירה, הם לא יהיו סמוכים מספיק לקדירה להיחשב הטמנה. בשער הציון סיכם דיון שעלה בין בעלי התוספות אודות גומא שהטמינו בה את הקדירה, ופסק שאם הקדירה אינה במגע ישיר עם צידי הגומא אין בכך איסור הטמנה.

הפרי מגדים דייק בדברי ה"ז שהטמנה מכל צד היא הטמנה, גם אם החלק העליון של הקדירה לא מכוסה. מטעם זה הגרש"ז פסק לאסור את השימוש בסיר בישול איטי בשבת, אלא אם ייצר הפסק בין הקדירה לבין הדפנות המחממות.

הרב וחנר ב'שבט הלוי' דייק מלשון הרמ"א שחלק על חומרה זו של הפרי מגדים – אין הטמנה אם הקדירה אינה מכוסה.

הרב שטרנבוך הציע טעם נוסף לקולא – כאמור, חומרת הטמנה נובעת מאופי ההשקעה של המטמין, המורה על כך שיעשה ככל הניתן בכדי לשמור על החום. כאשר מדובר בסיר שיש בו אמצעי חימום המחדשים חום, אין חשש שהאדם יחוש צורך להשקיע להוסיף חום (הטמנה בדבר המוסיף הבל היא הטמנה בחומר שמחמם, אך טבעו להיחלש עם הזמן, דבר שלא קורה בסיר בישול איטי).

ה. תרמוס

התרמוס בנוי ממכל זכוכית בעל מעטפת כפולה. בין הדפנות של המעטפת יש ואקום, המונע את יציאת החום, וכך המים לא מתקררים.
האם יש איסור הטמנה בשימת מים בתרמוס לשמור על חומם?

כלי שני

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נא עמוד א

היה רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא אסרו אלא אותו מיחם, אבל פינה ממיחם למיחם - מותר. השתא אקורי קא מקיר לה, ארתוחי קא מירתח לה!?

רש"י מסכת שבת דף נא עמוד א

לא אסרו - להטמין משחשיכה אלא במיחם שהוחמו בו, דהתם הוא דאיכא למיגזר שמא ירתיח. אבל מפנה הוא ממיחם למיחם אחר ומטמין - זהו לשון התוספתא, והיינו נמי פינה ממיחם למיחם מותר דהשתא ליכא למיגזר שמא ירתיח, דהשתא אקורי קא מיקר להו במתכוין - ארתוחי מרתח להו, בתמיה.

חברותא שבת דף נא עמוד א

היה רבי שמעון בן גמליאל מקל עוד קולא בהטמנה, ואומר: לא אסרו להטמין משחשכה, אלא אם כן התבשיל עדיין נמצא באותו מיחם שהוחם בו מעיקרא. אבל אם פינה אותו ממיחם הראשון למיחם אחר, מותר להטמין. דתו ליכא למיגזר ביה שמא ירתיחו בשבת כשמתמינו. שכיון דהשתא אקורי קא מיקר [מקור] לה בכך שמפנהו למיחם אחר, וכי ניחוש דארתיחו קא מירתח לה?

מהגמרא עולה שגזירת הטמנה נגזרה על כלי ראשון, ולא על כלי שני, וכך פסקו הרמב"ם -

רמב"ם הלכות שבת פרק ד הלכה ה

פינה התבשיל או המים החמין מכלי לכלי אחר - מותר להטמין הכלי האחר בשבת בדבר שאינו מוסיף ... שלא אסרו להטמין בשבת אלא דבר חם שהוא בכלי ראשון שנתבשל בו, אבל אם פינהו מותר.

והשולחן ערוך -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנז סעיף ה

אם פינה התבשיל בשבת מקדירה שנתבשל בה לקדירה אחרת, מותר להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל.

אמנם לפי הרמב"ם והשולחן ערוך נראה שהחלוקה בין כלי ראשון וכלי שני היא קטגורית. אך נשים לב לדברי הגמרא ורש"י -

הגמרא שאלה שאלה רטורית - העברת המאכל לכלי שני, מעשה שמקרה את האוכל, מוכיחה שהאדם אינו מוטרד יותר מדי מהחום של האוכל. במצב זה אין חשש שהוא יפעל בצורה אסורה להרתחתו. האם אמירה זו נכונה אודות האדם שהעביר את המים לתרמוס בכדי לשמור על חומם?

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן צה

הנה בדבר הטמנה בכלי טערמאס בשבת ... מבואר בסימן רנ"ז סעיף ה' בפינה התבשיל בשבת מקדירה שנתבשל בה לקדירה אחרת מותר להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל. אבל מטעם זה הוא פלוגתא דרבנן, דהוא לשיטת הרמב"ם פ"ד משבת ה"ה שכתב שלא אסרו להטמין בשבת אלא דבר חם שהוא בכלי ראשון שנתבשל בו אבל אם פינהו מותר ... אבל רש"י פירש, בטעם רשב"ג שאמר דין זה 'לא אסרו אלא אותו מיחם אבל פינה ממיחם למיחם מותר השתא אקורי קא מיקר לה ארתוחי קא מירתח לה', שהוא משום דהשתא ליכא למיגזר שמא ירתיח, דהשתא אקורי קא מיקר להו, במתכוין, ארתוחי מרתח להו!?, והיה לן לאסור לרש"י דבנתינתו להטערמאס מתכוין להעמיד החום ולא לקרר!

אם כך לפי הרמב"ם ככל הנראה שאין איסור בכלי שני, אך לפי רש"י יש מקום להתלבט. אך יש טעם נוסף להתיר.

הטמנה דרך שימור

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף יט עמוד א

מכל מקום לשום כלי על התבשיל כדי לשמרו מן העכברים או כדי שלא יתנף בעפרורית שרי שאין זה כמטמין להחם אלא כשומר וכנותן כסוי על גבי קדרה

הר"ן פסק שאם האוכל כוסה למטרה אחרת, גם אם הכיסוי שומר על חום האוכל, אין זה נחשב הטמנה. השולחן ערוך פסק את דבריו -

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנז סעיף ב

לשום כלים על התבשיל כדי לשמרו מן העכברים, או כדי שלא יתטנף בעפרורית, שרי, שאין זה כמטמין להחם אלא כשומר ונותן כיסוי על הקדירה

החזון איש הרחיב את ההגדרה –

חזון איש אורח חיים סימן לז אות לב

נראה דמותר לערות מים ממיחם לבקבוק טרמוס בשבת, דאפילו נחשוב את הטרמוס כמוטמן במוכין, אכתי יש כאן היתר של כלי שני, ואפשר דכלי מרוצף סביבו בבגד לא חשיב הטמנה, דלא גזרו אלא להטמין את הכלי בבגד, אבל ליתן בתוך כלי אינו בכלל הטמנה, דהרי כל כלי מגן על מה שבתוכו שלא יתקרר במהרה, ולא אסרו לתת לתוך כלי!

החזון איש כתב שכל כלי שומר על חום התבשיל, וחז"ל לא הבחינו בין כלי לכלי. מכיוון שמותר לשים את האוכל בכלי כדי לשמור עליו, אין איסור לתת אותו לכלי השומר על חומו.

באגרות משה חידד מעט –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן צה

ליתן להטערמאס נראה לע"ד שיש עוד טעם להתיר, דהא במה שנותן התבשיל לתוך הטערמאס עדיין לא עדיפא מכלי אחר, ורק במה שסותם אחר כך את פיה בהכסוי העומד לכך, ובזה הא ליכא איסור, דהא מותר לכסות הקדירה אף בשבת, כיון שזהו דרך שמירת הדבר גם מכמה דברים, כמו שלא ישפך ושלא יפול עפרורית וזבובים וכדומה, שלכן אף שגם משמר החום מותר

באגרות משה הציג בצורה מורכבת יותר – כאשר שופך את המים לתרמוס, הכלי אינו שומר על החום, כך שבפעולה זו לא יתכן איסור. לאחר שהמים עברו לתרמוס אין איסור לכסות כדי למנוע כניסת לכלוך, וכפי שכתב הר"ן, אין איסור להשתמש במכסה הרגיל, גם אם הוא שומר על החום.

רבנות – סימנים רנ"ז ורנ"ח

סיכום

גזירות הטמנה

במסכת שבת (דף לד עמוד א) רבא לימדנו שיש שתי גזירות – הטמנה מערב שבת בדבר המוסיף הבל, שמא יחתה בגחלים. הטמנה בשבת עצמה, אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, שמא ירתית. אמנם חלקו הראשונים אם הקולות שהקלו חכמים בדיני שהייה תקפות גם בהטמנה. רוב הראשונים סוברים שלא – גם אם תבשיל מבושל כל צרכו ומצטמק ורע לו – אסור להטמין. מדוע? ר"ת כתב שהטמנה מראה שהמטמין פועל בכל יכולתו לוודא שהמאכל יתחמם, יותר מן המשהה, ולכן יש חשש גדול יותר שאם ההטמנה לא תספיק, המטמין ימשיך לפעול לחימום התבשיל, ואף יעבור על איסורים בכדי להגיע למטרה זו. ראינו שני מצבים בהם השולחן ערוך פסק כהבחנה זו –

א. חציו מוסיף הבל

במסכת שבת (דף לז עמוד ב) רבי זירא ציטט איסור להניח קופה שקדירה טמונה בה. הרמב"ן הציע שני פירושים – מדובר בקופסה ללא תחתית, כך שהקדירה מונחת על גפת, וטמון בתוך מוכין. לפי שיטה זו נמצאנו למדים שהטמנה בשני חומרים, האחד מוסיף הבל והשני לא, נחשבת הטמנה בדבר המוסיף הבל. אמנם הקדירה אינה טמונה בגפת, אך הקופסה, בה הסיר טמון, באה במגע עם הגפת. יוצא שהסיר טמון בדבר הנמצא במגע עם מה שמוסיף הבל. לפי שיטה זו נמצאנו למדים שגם הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל שנמצא במגע עם מה שמוסיף הבל נחשבת הטמנה בדבר המוסיף הבל. רבינו יונה הציע פירוש שלישי – הקופסה אינה נוגעת בגחלים, אף על פי כן אסור, מכיוון שמעשיו של מטמין זה מוכיחים על אותה השקעה שמאפיינת את המטמין, כפי שעלה מדברי ר"ת. דברי רבינו יונה נפסקו בשולחן ערוך.

ב. הטמנה במקצת

ר"ח כתב שההבדל בין שהייה לבין הטמנה הוא שבשהייה יש כלי (חצובה כל שהיא) המפרידה בין מקור החום לבין הכלי. רוב הראשונים הבינו שכונתו היא שאם הקדירה נוגעת בגחלים יש בכך איסור הטמנה, וכך פסק הבית יוסף בשולחן ערוך. הרמ"א בדרכי משה תמה על כך – הטמנה במקצת היא, מעצם הגדרתה, לא הטמנה! הבית מאיר הסביר שהאיסור הוא בהנחת הקדירה בתוך גחלים או חומר דומה, שהקדירה שוקעת בו ועליה ניתן לומר שהקדירה 'טמונה'. הרב אבא-שאל כתב שגם אם לא נקבל את ההגדרה הזאת, לכל הפחות צריך שהחומר הוא סוג חומר שניתן לטמון בו. על סמך זאת כתבו הפוסקים (הגרש"ז, 'אור לציון' ועוד) שאין איסור הטמנה במקצת בהנחה על פלטה, וכל אמצעי חימום אחר שלא ניתן לעטוף בו את התבשיל. הרב עובדיה כתב שאין בפלטה הטמנה במקצת מכיוון שגופי החימום הם החומר המוסיף הבל, ואין מגע ישיר ביניהם לבין הקדירות.

חשוב להדגיש שאין בפלטה איסור הטמנה במקצת, אך אם מטמין את הקדירה על הפלטה כשכולה, מכל צדדיה נמצאת תחת בגדים או מגבות, הרי זו הטמנה בדבר המוסיף הבל האסורה גם מערב שבת.

גדרי ההטמנה

בעלי התוספות (שחלקו על חידושו של ר"ח) פסקו שההטמנה האסורה היא רק אם כל, או לכל הפחות רוב, הקדירה טמונה. וכן פסקו בחיי אדם, פרי מגדים, ושש"כ. בעלי התוספות התירו הטמנה בתנור, מכיוון שאין מגע ישיר בין הקדירה לבין חומר המטמין אותה. לאור זאת השולחן ערוך הציע פתרון לנושא ההטמנה – להניח כלי רחב יותר מהקדירה עצמה, וכך כאשר יניח בגדים מעל הכלי והבגדים ישתלשלו סביב הקדירה, הם לא יהיו סמוכים מספיק לקדירה להיחשב הטמנה. בשער הציון סיכם דיון שעלה בין בעלי התוספות אודות גומא שהטמינו בה את הקדירה, ופסק שאם הקדירה אינה במגע ישיר עם צדי הגומא אין בכך איסור הטמנה. הפרי מגדים דייק בדברי הט"ז שהטמנה מכל צד היא הטמנה, גם אם החלק העליון של הקדירה אינו מכוסה. מטעם זה הגרש"ז לא התיר את השימוש בסיר בישול איטי בשבת, אלא אם ייצר הפסק בין הקדירה לבין הדפנות המחממות. הרב וזנר ב'שבט הלוי' דייק מלשון הרמ"א שחלק על חומרה זו של הפרי מגדים, ואין דין הטמנה אם הקדירה אינה מכוסה. הרב שטרנבוך הציע טעם נוסף לקולא – כאמור, חומרת ההטמנה נובעת מאופי ההשקעה של המטמין, המורה על כך שיעשה ככל הניתן בכדי לשמור על החום. כאשר מדובר בסיר שיש בו אמצעי חימום המחדשים חום, אין חשש שהאדם יחוש צורך להשקיע להוסיף חום נוסף (הטמנה בדבר המוסיף הבל היא הטמנה בחומר שמחמם, אך טבעו להיחלש עם הזמן, דבר שלא קורה בסיר בישול איטי).

תרמוס

הפוסקים כתבו שתי סיבות להתיר את השימוש בתרמוס בשבת –

- א. **כלי שני** – במסכת שבת (דף נא) נאמר שמותר להטמין תבשיל הנמצא בכלי שני, וכך פסקו הרמב"ם והשולחן ערוך. ברם מפשט הגמרא ורש"י משמע שהיתר זה מבוסס על ההנחה שהעברה לכלי שני מורה על חוסר הקפדה על חום התבשיל, דבר שלא ניתן לומר על תרמוס (שלא כרמב"ם ושו"ע, מהם משמע שהיתר הוא קטגורי).
- ב. **הטמנה דרך שימור** – הר"ן כתב שמותר לכסות את המאכל בצורה המשמרת אותו, וכך פסק בשולחן ערוך. החזון איש הרחיב את ההיתר וכתב שאין הגבלה על סוג הכלי בו מותר לשמור את המאכל, וממילא תרמוס גם לא נגרע מהיתר זה. באגרות משה כתב בצורה שונה מעט – העברת המים לתרמוס מותרת, שהרי החום אינו נשמר בשלב ההעברה. בשלב השני האדם מבקש לכסות את המים לבל יתלכלכו, אין מניעה מהשתמש במכסה הייעודי, למרות שהוא ישמור על החום, כדברי הר"ן.

בזאת אנו מסיימים בשעה טובה, את לימוד הלכות בישול, שהייה והטמנה.